

(इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णयाचा मराठी भाषेत अनुवाद)

(२००३) ३ एस. सी. आर. ३४०

सौ विजया @ बेबी

-विरुद्ध-

महाराष्ट्र राज्य

सप्टेंबर ३, २००३

[न्यायमूर्ती दोराईस्वामी राजू आणि न्यायमूर्ती अरिजीत पासायत]

फौजदारी कायदा:

दंड संहिता, १८६०-कलम २०१- चे घटक-च्या अन्वये दोषसिद्धी -ची दाखल योग्यता-
अपीलकर्ती दुसऱ्या खोलीत झोपलेली असताना, अपीलकर्तीच्या भावाने त्याच्या पत्नीला जाळून
ठार मारणे - निर्णीत, अपराध्याला वाचवणे हा आरोपीचा प्राथमिक आणि एकमेव उद्देश असणे
आवश्यक आहे-अपीलकर्तीला अपराध कृतीची माहिती होती हे निर्देशित करून कलम २०१ लागू
करण्यासाठी कोणताही पुरावा नाही-शिक्षा रद्दबातल-कलम ३०२; ३०४ बी आणि ४९८ ए.

अपीलकर्तीच्या भावाचा विवाह मयत सोबत झाला होता. लग्नाच्या अल्पावधीतच मयतला
जाळून मारण्यात आले. अपीलकर्तीवर आणि तिच्या भावावर भारतीय दंड संहिता कलम ३०२,
३०४ बी, ४९८ ए आणि २०१ अंतर्गत दंडनीय अपराधांचा आरोप ठेवण्यात आला. अतिरिक्त सत्र
न्यायाधीशांनी आय. पी. सी. च्या कलम २०१ अंतर्गत दंडनीय अपराधासाठी अपीलकर्तीला दोषी
ठरवले आणि इतर अपराधांमधून तिची निर्दोष मुक्तता केली. उच्च न्यायालयात दाखल केलेली
अपील फेटाळण्यात आली. त्यामुळे सध्याची अपील .

अपीलकर्तीच्या वतीने असा युक्तिवाद करण्यात आला की आय. पी. सी. चे कलम २०१ च्या
घटकांच्या अभाव आहे; मृत्यू जळून झाला असल्याने, पुरावा नष्ट करण्याचा प्रश्नच उद्भवत नाही;
आय. पी. सी. चे कलम ३०२ अंतर्गत अपराधाशी संबंधित अपीलकर्तीची निर्दोष मुक्तता लक्षात
घेता, मृत व्यक्तीच्या हत्येत तिची कोणतीही भूमिका नव्हती आणि त्यामुळे शिक्षा टिकण्यायोग्य
नाही.

राज्याच्या वतीने असा युक्तिवाद करण्यात आला की जरी एखाद्या आरोपीची आय. पी. सी. कलम ३०२ शी संबंधित अपराधातून निर्दोष मुक्तता झाली असली तरी आय. पी. सी. कलम २०१ अंतर्गत दोषसिद्धी अनुज्ञेय आहे.

अपील मान्य करत न्यायालयाने,

असा निर्णय दिला की : १.१. आय. पी. सी. कलम २०१ नुसार अपराध्याला वाचवणे हा आरोपीचा उद्देश असणे आवश्यक आहे. वेगळ्या शब्दांत सांगायचे तर, अपराध्याला वाचवण्याचा हेतू हा आरोपीचा प्राथमिक आणि एकमेव उद्देश असला पाहिजे. लपवणुकीचा तो परिणाम होण्याची शक्यता होती ही वस्तुस्थिती पुरेशी नाही, कारण कलम २०१ हेतू केवळ संभाव्यतेपेक्षा वेगळा असल्याचे सांगते.[३४४- बी, सी]

१.२ कलम २०१ अंतर्गत अपराधाचे घटक असे आहेत- (i) अपराध करण्यात आला आहे, (ii) आरोपीला सदर अपराध घडला आहे हे माहित असून किंवा तसे समजण्यास कारण असून (अ) तो अपराध करण्यात आल्याचा कोणताही पुरावा नाहीसा होण्याची तजवीज करील अथवा (ब) त्या उद्देशाने जी खोटी असल्याचे स्वतःस माहित आहे किंवा तसे स्वतः समजतो अशी त्या अपराधा विषयी खोटी माहिती देतो (iv) अपराध्याला कायदेशीर शिक्षेपासून वाचवण्याच्या उद्देशाने त्याने वर नमूद केल्याप्रमाणे असे केले असावे. ही कायदेशीर तत्त्वे तथ्यात्मक परिस्थितीत लागू केल्यावर हे स्पष्ट होते की फिर्यादी पक्षाने आवश्यक घटक स्थापित केलेले नाहीत.[३४४- ई-एच]

२. १ आय. पी. सी. चे कलम ३०२ अंतर्गत अपराधाच्या संदर्भात निर्दोष मुक्तता होऊनही, दिलेल्या प्रकरणात कलम २०१ अंतर्गत दोषसिद्धी अनुज्ञेय आहे या कायदेशीर तत्त्वावर आक्षेप घेतला जाऊ शकत नसला तरी, सध्याच्या प्रकरणात अपीलकर्ती आय. पी. सी. चे कलम ३०२ संबंधित आरोपांमधून मुक्तता देण्यात आली आहे या वस्तुस्थितीव्यतिरिक्त, तिला अपराध कृतीची माहिती होती हे निर्देशित करून कलम २०१ लागू करण्यासाठी कोणताही पुरावा नाही-. सबब, अपीलकर्तीची शिक्षा कायम ठेवली जाऊ शकत नाही.[३४५- बी-डी]

व्ही. आय. ट्रेसा विरुद्ध केरळ राज्य, [२००१] ३ एस. सी. सी. ५४९, संदर्भित.

२.२ पुरावे नष्ट करण्यासाठी दोषारोप ठेवण्यात आले होते. जरी दिलेल्या प्रकरणात सदोष आरोप फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९०८ च्या कलम ४६४ च्या संदर्भात खटल्यात बाधा आणणार नसला तरी, जिथे वगळणे महत्वाचे आहे आणि आरोपांचा आशय देखील फिर्यादी पक्षाने स्थापित करण्याचा प्रयत्न केला आहे त्यापेक्षा पूर्णपणे वेगळा आहे आणि इतर आरोपींना अपराध कृतीची माहिती आहे असे निर्देशित करण्यासाठी अभिलेखावर कोणताही पुरावा नाही जो आरोपीची निर्दोष मुक्तता करण्यासाठी अतिरिक्त घटक असू शकतो. [३४५- सी-डी]

फौजदारी अपील न्यायाधिकरण: फौजदारी अपील क्रमांक १९९६ चा ९०१.

सी. आर. एल. ए क्रमांक १९९२ चा ३६२ आणि ३९४ मधील मुंबई उच्च न्यायालयाचा २६. ०४. ९६ तारखेच्या निकाल आणि आदेशावरून.

अपीलकर्त्यासाठी यू. आर. ललित आणि ए. के. संघी.

उत्तरवादी साठी रवींद्र केशवराव अडसुरे साठी मुकेश के. गिरी .

न्यायालयाचा न्यायनिर्णय

न्यायमूर्ती अरिजित पासायत द्वारा पारित. : अपीलकर्ती -विजयाला तिचा भाऊ नेपाळचंद्र याच्यासह भारतीय दंड संहिता १८६० (थोडक्यात 'आय. पी. सी.') च्या कलम ३०२, ३०४-बी, ४९८-ए आणि २०१ अंतर्गत दंडनीय अपराधांच्या कथित अपराधासाठी खटल्याला सामोरे जावे लागले. II अतिरिक्त सत्र न्यायाधीश ,भंडारा यांनी अपीलकर्तीची कलम ३०२, ३०४-बी, ४९८-ए शी संबंधित अपराधांमधून निर्दोष मुक्तता केली, परंतु तिला आय. पी. सी. कलम २०१ अंतर्गत दंडनीय अपराधासाठी दोषी ठरवले आणि तिला पाच वर्षांसाठी सश्रम कारावास भोगण्याची शिक्षा सुनावली. तिचा भाऊ (यानंतर 'आरोपी क्र.१ किंवा 'ए-१') हा आय. पी. सी. च्या कलम ३०२ आणि २०१ अंतर्गत दंडनीय अपराधासाठी दोषी आढळला आणि त्याला अनुक्रमे जन्मठेपेची आणि पाच वर्षांच्या कारावासाची शिक्षा सुनावण्यात आली. मुंबई उच्च न्यायालय, नागपूर खंडपीठ, येथे अपीलकर्तीने(यापुढे 'आरोपी क्र. २ किंवा ए-२ ') दाखल केलेल्या अपिलांवर सुनावणी केली. दोन्ही अपील फेटाळण्यात आल्या. आम्हाला कळवण्यात आले आहे की ए- १ ने दाखल केलेली एस. एल. पी. देखील या न्यायालयाने फेटाळली आहे.

ज्या आरोपांमुळे दोन्ही आरोपी-अपीलकर्त्यांवर खटला चालला, ते मूलतः खालीलप्रमाणे आहेत:

उषा (यापुढे 'मयत' म्हणून वर्णन केलेली) हिचे लग्न १६.५.१९८९ रोजी ए-१ शी झाले होते. ती तिच्या आईवडिलांच्या घरी १८.५.१९८९ रोजी आली आणि ४.६.१९८९ पर्यंत तिथे राहिली. त्यानंतर मयत व्यक्तीला ए-१ च्या घरी आणण्यात आले. २४.६.१९५९ ला मयताच्या वडिलांना कळले की तिला जाळून मारण्यात आले आहे. तथापि ए-१ ने हे प्रकरण आत्महत्येचे असल्याचे सांगितले. मयताच्या वडिलांचा यावर विश्वास बसला नाही आणि त्यांनी पोलिसात तक्रार दाखल केली. तपास हाती घेण्यात आला आणि या दोन्ही आरोपी-अपीलकर्त्यांवर वर नमूद केल्याप्रमाणे अपराधांसाठी आरोपपत्र दाखल करण्यात आले. या क्षणी हे लक्षात घेण्यासारखे आहे की ए-२ १५.५.१९८९ रोजी लग्नासाठी देण्यात आले होते आणि ती तिच्या भावाच्या ए-१ घरी आली होती.त्यानंतर फिर्यादी पक्षाने हे पुरावे नोंदवले की मयत आणि ए-१ एकाच खोलीत झोपले होते आणि मयतचा मृतदेह स्वयंपाकघरात सापडला. ए-१ आणि ए-२ या दोघांनी बजावलेल्या भूमिकेचा निष्कर्ष काढण्यासाठी ट्रायल कोर्टाने ने नोंदवलेल्या पुराव्यांचे विश्लेषण केले आणि निष्कर्ष काढला कि ए-१ आणि ए-२ या घटनेनंतर लगेचच कळवले कि, मयत व्यक्तीने आत्महत्या केली आहे अशी चुकीची माहिती दिल्याने, दोघेही दोषी असल्याचे स्पष्टपणे सिद्ध झाले. त्यांनी तात्काळ पोलिसांना, तसेच मयताच्या पालकांना आणि इतर नातेवाईकांना नंतर या घटनेबद्दल खोटी माहिती दिली आणि यामुळे आय. पी. सी. कलम २०१ लागू झाले. पुढे असा निष्कर्ष काढण्यात आला की दोन्ही आरोपींनी कायदेशीर शिक्षेपासून स्वतःचे संरक्षण करण्यासाठी, मयत व्यक्तीची हत्या करण्यात आली आहे हे माहीत असल्याने पुरावे नष्ट करण्या सक्रियपणे भाग घेतला. त्यांनी आत्महत्या केल्याप्रमाणे भासवण्याचा प्रयत्न केला. ए-१ च्या भूमिकेशी संबंधित असलेल्या पुराव्यांचे त्यांनी तपशीलवार विश्लेषण केले. दुर्दैवाने, उच्च न्यायालयाने आय. पी. सी. चे कलम २०१ विशेषतः हाताळले नाही आणि पुराव्यावर चर्चा देखील केली नाही आणि या निष्कर्षावर पोहोचले की दोन्ही आरोपी व्यक्ती संबंधित वेळी घरात उपस्थित असल्याने, पुरावे नष्ट करणे ही दोन्ही आरोपींची कृती आहे. या निरीक्षणावर अपीलकर्ती ए-२ चे अपील फेटाळण्यात आले.

याचिकेच्या समर्थनार्थ श्री. यू. आर. ललित, विद्वान ज्येष्ठ वकील यांनी सादर केले की आयपीसी कलम २०१ च्या घटकांचा अभाव आहे. सदर केलेला आरोप असा होता की अपीलकर्तीने

उक्त अपराधांचे (उषाबाईची हत्या) काही पुरावा नष्ट केला आहे. त्यांच्या मते कलम २०१ मध्ये दोन भाग आहेत, म्हणजे (१) ज्यामुळे पुरावे नष्ट होतात. (२) अपराध्याला वाचवण्यासाठी चुकीची माहिती देणे.

ए-२ वेगळ्या खोलीत झोपली होती हे मान्य आहे. मृत्यू जळून झाला असल्याने, आय. पी. सी. कलम ३०२ अंतर्गत अपराधाशी संबंधित तिची निर्दोष मुक्तता लक्षात घेता, पुरावा नष्ट करण्याचा प्रश्न उद्भवत नाही. मरत व्यक्तीच्या हत्येत ए -२ चा कोणताही सहभाग नव्हता.तसे असल्यास, शिक्षा कायम ठेवण्यायोग्य नाही.

उलटपक्षी राज्याच्या विद्वान वकिलाने सादर केले की उच्च न्यायालयाने ट्रायल कोर्टाच्या दृष्टिकोनाचे समर्थन केले आहे, ज्याने पुराव्यांचे विश्लेषण केले.हे स्पष्टपणे असे प्रकरण आहे जेथे कलम २०१ लागू आहे. व्ही. एल. ट्रेसो विरुद्ध केरळ राज्य, [२००१] ३ एस. सी. सी. जी. ५४९ या खटल्यातील या न्यायालयाच्या निर्णयाचा संदर्भ दिला जातो, ज्यामध्ये असा युक्तिवाद केला जातो की जरी एखाद्या आरोपीची आय. पी. सी. कलम ३०२ शी संबंधित अपराधातून निर्दोष मुक्तता झाली असली, तरी कलम २०१ अंतर्गत दोषसिद्धी अनुज्ञेय आहे.

कलम २०१, आय. पी. सी. वस्तुस्थितीनंतर आरोपांचे प्रकरण सादर करते. “वस्तुस्थितीनंतरची एक साहाय्यभूत”, लॉर्ड हेलने म्हटले आहे, “अशी असू शकतात, जिथे एखाद्या अपराधाची माहिती असलेल्या व्यक्तीला दिलासा मिळतो किंवा अपराध्याला मदत होते.”

(१ डेल ६१८ पहा). सबब साहाय्यभूत कार्योत्तर बनवण्यासाठी प्रथमतः त्याला केलेल्या अपराधाची माहिती असणे आवश्यक आहे. त्यानंतर, त्याने त्याला स्वीकारले पाहिजे, सहाय्य केले पाहिजे, दिलासा किंवा मदत केली पाहिजे. आणि, सामान्यतः एखाद्या अपराध्याला त्याला पकडण्यात, खटला चालवण्यात किंवा शिक्षा भोगण्यात अडथळा आणण्यासाठी जी काही मदत दिली जाते, ती त्याला साहाय्यक बनवते. कलम २०१ मध्ये जे आवश्यक आहे ते म्हणजे आरोपीचा अपराध्याला वाचवण्याचा हेतू असावा.वेगळ्या शब्दात सांगायचे तर, अपराध्याला वाचवण्याचा हेतू हा आरोपींचा प्राथमिक आणि एकमेव उद्देश असला पाहिजे. लपवणुकीचा तो परिणाम होण्याची शक्यता होती ही वस्तुस्थिती पुरेशी नाही, कारण कलम २०१ चा हेतू केवळ संभाव्यतेपेक्षा वेगळा असल्याचे सांगते.

कलम २०१ कोणत्याही व्यक्तीला शिक्षा आदेशते, जो कोणताही अपराध झाला आहे हे जाणून त्या अपराधाचा पुरावा नष्ट करतो किंवा अपराध्याला कायदेशीर शिक्षेपासून दूर ठेवण्यासाठी खोटी माहिती देतो. कलम २०१ हे "न्यायाचा मार्ग उधळून लावण्याच्या प्रयत्नांना" शिक्षा देण्यासाठी तयार केले गेले आहे.

कलम २०१ खालील दोन प्रकारच्या अपराधांशी संबंधित आहे:-

(१) जिथे अपराधी अपराधाचा पुरावा नष्ट करतो.

(२) जिथे अपराधी त्याला माहित असलेल्या किंवा खोट्या असल्याचे मानणाऱ्या अपराधाशी संबंधित कोणतीही माहिती देतो.

कलम २०१ अंतर्गत अपराधाचे घटक खालीलप्रमाणे आहेत :-

(i) एखादा अपराध करण्यात आला आहे,

(ii) आरोपीला सदर अपराध घडला आहे हे माहित असून किंवा तसे समजण्यास कारण असून,

(iii) स्वतःस माहित आहे किंवा तसे समजून तो -

(अ) अपराध करण्यात आल्याचा कोणताही पुरावा नाहीसा होण्याची तजवीज करील अथवा

(ब) त्या उद्देशाने जी खोटी असल्याचे स्वतःस माहित आहे किंवा तसे स्वतः समजतो अशी त्या अपराधा विषयी खोटी माहिती देतो

(iv) अपराध्याला कायदेशीर शिक्षेपासून वाचवण्याच्या उद्देशाने त्याने वर नमूद केल्याप्रमाणे असे केले असावे.

उपरोक्त कायदेशीर तत्त्वे वस्तुस्थितीला लागू केल्यावर हे स्पष्ट होते की फिर्यादी पक्षाने आवश्यक घटक स्थापित केलेले नाहीत. उत्तरवादी -राज्य यांनी व्ही. एल. ट्रेसो (उपोरोल्लेखित) प्रकरणाच्या न्यायनिर्णयावर दिलेला भर खरोखरच त्याला मदत करणारा नाही. आय. पी. सी. कलम ३०२ अंतर्गत अपराधाच्या संदर्भात निर्दोष मुक्तता असूनही, दिलेल्या प्रकरणात कलम २०१ अंतर्गत दोषसिद्धी अनुज्ञेय आहे या कायदेशीर तत्त्वाशी कोणताही वाद नाही. सध्याच्या खटल्यात, अपीलकर्ती ए -२ ची आय. पी. सी. कलम ३०२ शी संबंधित आरोपांमधून निर्दोष मुक्तता करण्यात

आली आहे या वस्तुस्थितीव्यतिरिक्त, तिला अपराध कृतीची माहिती होती हे निर्देशित करून कलम २०१ लागू करण्यासाठी कोणताही पुरावा नाही. श्री. ललित यांनी योग्यच युक्तिवाद केला आहे की पुरावे नष्ट करण्यासाठी दोषारोप ठेवण्यात आले होते. जरी दिलेल्या प्रकरणात सदोष आरोप फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १९०८(थोडक्यात संहिता) च्या कलम ४६४ च्या संदर्भात खटल्यात बाधा आणणार नसला तरी, जिथे वगळणे महत्वाचे आहे आणि आरोपांचा आशय देखील फिर्यादी पक्षाने स्थापित करण्याचा प्रयत्न केला आहे त्यापेक्षा पूर्णपणे वेगळा आहे आणि इतर आरोपींना अपराध कृतीची माहिती आहे असे निर्देशित करण्यासाठी अभिलेखावर कोणताही पुरावा नाही जो आरोपीची निर्दोष मुक्तता करण्यासाठी अतिरिक्त घटक असू शकतो. कोणत्याही दृष्टीकोनातून पाहिल्यास, अपीलकर्ती -आरोपी ए-२ ची शिक्षा कायम ठेवली जाऊ शकत नाही आणि ती रद्द केली जाते. अपील मान्य करण्यात आली आहे . जमानतपत्रे रद्द केले जातात.

एम. पी.

अपील मान्य करण्यात आली आहे.

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.

X-X-X-X